

BIJDRAGE MR. HANS VAN MIERLO AAN HET CONGRES VAN D66, AMERSFOORT 28-2-1987

Er zijn vele middelen om aan te tonen hoe onhoudbaar de kwaadaardige stelling is dat D66 niet meer is dan een persoon. Eén van die middelen heet Jan Vis. Hij heeft vandaag het leeuwendeel voor zijn rekening genomen en uitgelegd wat ons bezielt en waar het ons om gaat. Aan mij is het om vanuit de fractie twee zaken aan de orde te stellen, die weinig van doen hebben met de Staten verkiezingen, maar die op dit moment actueel zijn en van groot belang voor ons allemaal: de sociaal economische situatie - het komt eigenlijk nooit voor dat we net een congres hebben aan de vooravond van wat je een Algemene Economische beschouwing zou kunnen noemen in de Kamer, en daarom maak ik graag eens gebruik van die gelegenheid én een nieuwe ontwikkeling in de Internationale politiek, die als zij doorzet maar ook als zij nièt doorzet meer nog dan wat ook ons lot zal kunnen bepalen. Want om de zaken op hun plaats te zetten zoals we dat vroeger in ons schoolschrift deden: de provincies liggen in Nederland in Europa en Europa in een wereld, die nog steeds beheerst wordt door twee supermachten, waarvan de een onze bondgenoot is en op de ander op dit moment onze hoop is gevestigd. De ontwikkelingen van het laatste half jaar in de Sowjet-Unie zijn zo adembenemend, zowel door hun aard als door hun overwachtheid en snelheid, dat men geneigd is de geloofwaardigheid ervan in twijfel te trekken. Ongeloof in het wonder leidt bijna vanzelfsprekend tot de vraag: is er wel een wonder?

De vraag wat Gorbatsjov bezielt kan niemand met zekerheid beantwoorden. Volgens mij hetzelfde als wijlen tsaar Peter de Grote en dat is Rusland halen uit het wereldisolement, waarin het de laatste 10 jaar steeds meer en meer is teruggedrongen. Ik denk dat Gorbatsjov beseft dat de Sowjet-Unie alleen nog maar bij de gratie van zijn aan de Verenigde Staten gelijkwaardige nucleaire vernietigingskracht een superpower is. Voor het overige verkeert het land in een staat van grote achterstand, economisch, technologisch, en mentaal. De economie is een mislukking, de bureaucratie doodt de vitaliteit en de bewapeningswedloop hangt als een molensteen om zijn nek. Het politiek ideologisch gezag dat het land 15 jaar geleden nog had in de wereld is volkomen verdwenen. Kortom: geestelijk en economisch isolement. Met de introductie van aan het systeem vijandige begrippen als openheid - democratisering - privatisering - tolerantie en kritiek hoopt hij een mes te hebben dat aan twee kanten snijdt, naar binnen toe het stimuleren van de individuele creativiteit, het zelfvertrouwen en verhoogde economische activiteit en naar buiten toe het terugwinnen van respect in de wereld, grotere contactmogelijkheden en ontspanning, waardoor de kosten van bewapening omlaag kunnen. Beide effecten zullen op hun beurt elkaar weer versterken. Dat is wat naar mijn gevoel Gorbatsjov bezielt.

De onzekerheid over de geloofwaardigheid van het wonder drukt zich in de westelijke landen uit in drie vragen:

1. Kan dat wat we in Moskou waarnemen het begin van een revolutionaire hervorming zijn ?
2. Zijn de intenties van Gorbatsjov oprecht of is het optisch bedrog?
3. Heeft hij - in het geval hij oprecht is - kans van slagen?

We moeten ons in het westen die vragen bewust stellen voordat de gewoontewijsheid, dan wel de idolatrie de antwoorden geeft.

Want met name op de derde vraag: heeft hij kans van slagen, zal het antwoord mede afhankelijk zijn van de wijsheid of onwijsheid in de houding van het westen.

Eén ding is zeker als we alle drie de vragen met "ja" beantwoorden en daar ook de consequenties uittrekken, dan is de kans aanwezig dat niet alleen de Sowjet-Unie over tien jaar onherkenbaar is veranderd, maar dan zijn wijzelf ook

veranderd en de hele wereldsituatie. Daarin ligt ook precies het probleem. Want niets is moeilijker dan afscheid nemen van denkbeelden. Zeker niet wanneer zij zo langdurig, vertrouwd en ingeroest het wereldbeeld hebben bepaald. Het opgeven daarvan is onveilig en de reactie is vaak de double think: het wegedeneren van het fenomeen, zodat je denkbeeld ongeschonden kan blijven. Dat gevaar bedreigt ons West-Europeanen, maar in nog sterkere mate Amerikanen, wier monolitische denkbeelden over het communisme zo met de paplepel zijn bijgebracht dat zij een onderdeel zijn gaan uitmaken van de nationale identiteit.

De gedachte dat essentiële hervormingen van het systeem in de Sowjet-Unie, niet door oorlog of oproer maar van binnenuit door verlichting aan de top tot stand zouden kunnen worden gebracht, het idee alleen al dat dat systeem over dit zelfreinigend vermogen zou kunnen beschikken - wat voor iederéén een openbaring is - is zo zeer in strijd met het gevestigde beeld en de daaraan gekoppelde belangen, dat voor een eventuele erkenning van die feiten door een muur van psychische afweer zal moeten worden heengebroken. Het is te hopen dat ons dat in de westelijke wereld zal lukken. Maar met zorg moeten we constateren dat de kans niet uitgesloten is dat op deze beoordeling nieuwe controverses kunnen ontstaan tussen de Verenigde Staten en de Westeuropese landen.

Dit alles klemmt temeer omdat er op dit moment geen echte zekerheid te verkrijgen is voor een antwoord op die vragen, terwijl er toch een houding van ons gevraagd wordt. Dat kan alleen als we risico's durven nemen. En daarmee zitten we in het kernprobleem van politiek handelen, dat in essentie altijd neerkomt op de vraag aan welke kant van het risico je gaat staan: het risico van vertrouwen, met de kans dat je er ooit spijt van krijgt tegenover wantrouwen met het risico dat we unieke en nooit vermoede kansen laten liggen op een revolutionaire doorbreking van de verhoudingen in de wereld. En ik pleit er hartstochtelijk voor dat we - zolang als daar het licht aan is - met koel hoofd en prudentie zullen kiezen voor het risico van vertrouwen. En gelukkig heeft de Minister-PResident voorhands in een interview in Die Welt ervan blijk gegeven dat hij in het voetspoor van Genscher, maar ~~van Genscher~~ zich had uitgesproken, diezelfde weg wil gaan. Het is ongetwijfeld het ~~best~~ dat we in het eerste half jaar van dit kabinet hebben gezien.

En daarmee ben ik bij de nationale politiek gekomen. Op Nationaal-economisch vlak liggen de papieren ook wat anders dan drie-kwart jaar geleden. De vooruitzichten voor onze economie versomberden. De groei hapert en blijft achter bij de verwachtingen. De bestrijding van de werkloosheid - hoofddoelstelling van het kabinet- en eigenlijk van alle partijen komt niet echt van de grond. De resultaten tot nu toe zijn teleurstellend en geven ernstig te denken voor de komende jaren. Natuurlijk gaat het niet aan het kabinet verantwoordelijk te stellen voor alle factoren in dit beeld. De verslechtering van onze exportpositie in absolute zin komt eigenlijk geheel op rekening van de verdere koersval van de dollar en was het maar waar dat we de Nederlandse regering daarvoor verantwoordelijk konden stellen. Maar aan medeverantwoordelijkheid voor de relatieve verslechtering van onze exportpositie -vergeleken met andere Westeuropese landen- als gevolg van de sterk gestegen loonkosten dit jaar - daar kan ook het kabinet zich niet aan onttrekken. De loonmatiging, die ook dit jaar nodig was geweest had alleen gewaarborgd kunnen worden in een meerjarig contract tussen overheid en bedrijfsleven, waarin alle essentiële instrumenten voor de bestrijding van werkloosheid en de bevordering van groei hun plaats hadden gekregen: loonmatiging - lastenverlichting - arbeidsduurverkorting - scholing en concrete werkscheppende plannen. Het woord dat daarvoor stond: sociaal contract of convenant speelde een hoofdrol bij de verkiezingen - flonkerde nog in de Regeringsverklaring en verdween bij toverslag. Het heeft tot nu toe alleen nog maar een electorale functie gehad en als er niet iets wezenlijks

veranderd in de houding -van alle drie de partners- dan dreigt het opnieuw. Want we staan weer voor verkiezingen en het woord is ineens weer populair. Overigens: wij verwijten het kabinet niet dat het het sociaal convenant heeft getorpedeerd - dat zou niet rechtvaardig zijn gezien de barrières, die vooral de werkgevers, maar ook de werknemersorganisaties zelf opwierpen - maar wij hebben het kabinet steeds verweten en doen dat nog dat het geen voortouw heeft genomen, te weinig actief in de weer is geweest om met voorstellen en impulsen het bedrijfsleven over hun barrières heen te helpen en zo levenskansen te scheppen voor een convenant. Het heeft zich afwachtend en passief opgesteld. En hier ligt ook de kern van onze kritiek op het kabinet. Het speelt verdedigend in een wedstrijd waarin ze een achterstand hebben. De Minister-President zegt nu dat hij wil aanvallen en er is geen reden om aan de oprechtheid van die intentie te twijfelen, maar dat zei hij een half jaar geleden ook en die aanval is in ieder geval uitgebleven. Daar is een ploeg voor nodig, met gezag, met vastbeslotenheid en met een strategie die zich opportunistisch op dat doel richt. Dat zijn vier kwaliteiten, waarmee het kabinet ons - laat ik het vriendelijk zeggen - tot nu toe niet verwend heeft.

We zijn benieuwd met welk coherent en overtuigend aanvalsplan het kabinet over anderhalve week komt, wanneer de sociaal-economische situatie in zijn geheel aan de orde is in de Kamer, inclusief de afslankingsoperatie bij de rijksoverheid en de bestemming van de rond 3 miljard structurele meevaller, die volgens de gisteravond gepubliceerde februari-nota naar alle waarschijnlijkheid de komende jaren structureel ter beschikking is. De fractie van D66 zal haar uiteindelijke standpunt na de volgende week bepalen als we ook de beschikking hebben over het Centraal Plan met de laatste gegevens over onze economische situatie en vooruitzichten. Maar ik zou u een beeld willen geven van de manier waarop we er nu tegenaan kijken en van de uitgangspunten die we hebben. Bij ons zal voorop staan de wens dat de regering alles in het werk stelt om alsnog tot een convenant te komen met het bedrijfsleven. De ideeën, zoals twee weken geleden ontvouwd door VVD fractieleider Voorhoeve kunnen daarvoor aanknopingspunten bieden. Zij komen in feite neer op het oude plan Schouten, dat in 1981 door de toenmalige D66 fractie -overigens als enige partij, de VVD was daar toen tegen- in de Kamer werd verdedigd.

Belastingverlaging in 1988 en latere jaren kan de nodige loonmatiging bevorderen ten gunste van exportpositie en werkgelegenheid en als zodanig uitmaken van het regeringsaanbod in het convenant. Zo zal de situatie ontstaan dat de drie partners over een eigen aanbod beschikken in die meerjarige afspraak. De regering kan lastenverlichting aanbieden, de vakbonden loonmatiging en de werkgevers geld en organisatie voor scholing. Dat zou het hart van de toekomst moeten zijn.

Belastingverlaging in 1987 voor datzelfde doel, zoals door de andere VVD-leider De Korte voorgesteld, de dag voordat de heer Voorhoeve sprak, werd door ons afgewezen. Dat heeft geen enkele zin omdat de loonontwikkeling voor dit jaar als vaststaat. Wel willen wij een voorstel doen van een verlaging van de BTW naar het zesprocents-tarief voor een deel van de arbeidsintensieve dienstverlening, met name voor de bouw. Dat schept direct werk en kan tevens bijdragen tot fraudebestrijding. Maar hiermee zijn we er niet. We kunnen de ogen niet sluiten voor de schade die reeds aangericht is door bepaalde bezuinigingen en de schade die aangericht gaat worden, als bepaalde noodzakelijke investeringen nog langer worden uitgesteld. In beide categorieën zullen wij een poging doen om tot een relatieve beperking van die schades te komen. Dat zullen we in ieder geval op twee terreinen proberen. Op onderwijs, en milieu. Onderwijs omdat daar de klappen het hardst zijn aangekomen en voor ons gevoel zo onverantwoord, dat wij ons van het voor D66 ongebruikelijke instrument hebben bediend om tegen delen van de begroting te stemmen. Het zou politiek onrealistisch zijn te proberen die bezuinigingen terug te draaien. Ook de omvang van de structurele meevaller is daarvoor -mede gezien de andere beoogde bestemmingen- te klein.

Maar we kunnen wel iets doen. Van de drie gewraakte maatregelen in het

basisonderwijs staat de vervangingsmaatregel nog als enige ter discussie. In tegenstelling tot de twee andere bezuinigingsmaatregelen op het kleuter- en het speciaal onderwijs, waarop -hoe ongewenst ook- scholen zich kunnen voorbereiden en inrichten, heeft de vervangingsmaatregel een permanent ontwrichtende werking op de dagelijkse gang van zaken in het onderwijs. Ziekte is niet te voorzien en iedere keer moeten of de klassen samengevoegd of de kinderen naar huis. Dat op zichzelf is al slecht voor kinderen, maar nog slechter is dat de maatregel een dusdanige belastende en onzekerheid scheppende werking heeft dat zij over de hele linie demotiverend werkt op het personeel. En dat is de ergste kwalitatieve klap, die welk onderwijssysteem dan ook kan overkomen. Terugdraaiing van die maatregel kost ongeveer 70 miljoen, en is de schadebeperking die wij zullen bepleiten.

Het lijkt misschien alsof we bezig zijn de meevaller een paar keer uit te geven, maar dat is niet zo. Samen met de meevaller in de premiepot van 1 miljard lijkt er een ruimte te zijn van 3 miljard, waaruit de verschillende lastenverlichtingen en enkele schadebeperkingen kunnen worden gefinancierd. Maar ook los daarvan zullen wij ons niet neerleggen bij het feit dat het kabinet aan de ene kant met soms relatief kleine bedragen ongewenst grote schade aanricht, terwijl het de grote geldstromen ongemoeid laat. De WIR is dit jaar voor 2.3 miljard uit de hand gelopen. 7.5 miljard in totaal. Het is toch verbazingwekkend dat een kabinet dat zo scherp het financieringstekort in de gaten houdt, dat het om ieder miljoen, die vaak bitter hard nodig is, een gevecht met de Kamer aangaat, zich zomaar een gat van 2.3 miljard door de neus laat boren. Dat is een proces dat een jaar lang de kans krijgt zonder dat het kabinet een vin verroert. Het heeft niets in de gaten. Hoe kan dat? Dat is toch volstrekt onverantwoord ten opzichte van andere sectoren.

Hetzelfde is gebeurd met de VUT. En dat zal dit jaar wéér gebeuren. De laatste exacte cijfer die bekend zijn, zijn van 85, en die laten een overschrijding zien van 4 miljard in één jaar tijd. De afgelopen jaren is dat gewoon doorgegaan en het Kabinet overweegt nu zelfs om de VUT-gerechtigde leeftijd nog verder te verlagen. Het is te dol om los te lopen. Bij de politieke beschouwingen vorig jaar hebben wij voor beide peperdure regelingen gevraagd om herziening, dat wil zeggen om functionele hervorming en inkrimping. Maar het zijn nog steeds heilige koeien, die hun ongecontroleerde gang kunnen gaan. Het kabinet is penny-wise and pound-foolish.

Tot slot van dit onderdeel een enkel woord over de zogenaamde koppelingsdiscussie, zoals die op dit moment woedt in de ~~Partij van de Arbeid~~. Gevraagd naar de opvatting van D66 op dit punt heb ik een week geleden enkele kritische kanttekeningen gemaakt bij de beeldvorming naar buiten van deze discussie. Ik wil er hier ook iets over zeggen, en begin met het misverstand recht te zetten dat ik -volgens één krant- de heer Kok een vervuiler van de politieke discussie zou vinden. Dat is absoluut niet het geval, dat oordeel verdient Kok niet en dat heb ik ook niet over hem.

Het bezwaar dat ik heb betreft de misleidende geladenheid die ongewild gaandeweg de discussie gaat domineren en het vraagstuk vervormt. Door twee oorzaken. De eerste is dat er niet één koppeling is, maar er meerdere zijn, verschillend naar betrokkenheid en naar aard. Er is die naar de uitkeringstrekkers toe en naar de ambtenaren. En naar aard, die van het minimumloon aan de gemiddelde loonontwikkeling en die van het minimumloon aan de uitkeringen. En de tweede is dat koppeling puur een mechanisme is en niet een waarde in zichzelf. Het kan de solidariteit dienen, maar het is niet de solidariteit.

Die verwarring, gecombineerd met het over een kam scheren van alle koppelingen leveren al snel een morele geladenheid aan de verschillende posities. De beeldvorming is dan - als je voor de automatische koppeling bent dan heb je een warm hart en ben je solidair en als je om praktische redenen tegen dat volautomatische mechanisme bent dan is je hart koud en ben je niet solidair met de medemens.

En dat is een vervalsing, waar wij verschoond van willen blijven. Hoe relatief dat mechanisme werkt ten opzichte van de solidariteit mag blijken uit het feit

dat we de koppeling met de uitkeringen de facto (beleidsmatig) hadden toen de wet die hem voorschreef (de WAM) nog niet bestond en dat we hem de facto niet meer hadden vanaf het moment dat de wet er was. Op één keer na is zij ieder jaar buiten werking gesteld. En wat D66 betreft: nog bij de Algemene Beschouwingen hebben wij laten zien dat ontkoppeling zich heel goed laat verenigen met beleidsmatige solidariteit. Zonder ons te beroepen op het automatische mechanisme hebben wij substantiële inkomensverbeteringen voorgesteld voor zowel de ambtenaren als de uitkeringstrekkers en daarvoor gescheiden financieringsmiddelen aangewezen. Voor de nabije toekomst is onze opvatting dan ook dat in principe een evenredige ontwikkeling van de inkomens van uitkeringstrekkers en ambtenaren bij een gematigde loonontwikkeling mogelijk en gewenst is.

Democraten,

In de verkiezingscampagne doet D66 zijn uiterste best om het provinciale karakter van de verkiezingen maximaal te benadrukken. De aanwezigheid van de landelijke fractie-leden, van Jan Vis en mijzelf proberen wij zo ondergeschikt en functioneel mogelijk te houden ten op zichte van de provincies die we bezoeken.

Niettemin gebiedt de realiteit te erkennen dat de landelijke imago's van de partijen een beslissende doorslag zullen hebben op de uitslag. Het kabinetsbeleid is formeel geen inzet van de verkiezingen, maar de regeringspartijen zullen er wel op worden beoordeeld. Ze kunnen wel degelijk hun meerderheid in de Eerste Kamer verliezen, zoals vandaag de stand in de poll's -ik zeg het met alle reserves- aangeeft. Het kabinet hoeft voor ons dan niet weg, maar er ontstaat voor de D66 fracties in beide Kamers dan wel een veel interessantere situatie. Het kabinet zal immers om een meerderheid in de Eerste Kamer te krijgen een grotere meerderheid in de Tweede Kamer nodig hebben. Ervan uitgaande dat onze maatstaven voor beoordeling hetzelfde blijven, zou dat consequenties voor het beleid kunnen hebben en een grotere invloed van ons daarop.

Maar voorop staat voor ons het belang dat de kiezers ons een herbevestiging geven van de wedergeboorte van de partij die zij driekwart jaar geleden hebben gewild.

Hoewel de politieke omstandigheden voor ons lastig zijn, zijn de perspectieven niet ongunstig. Het zal moeilijk zijn om de 8.3% te halen van 5 jaar geleden, het is niet onmogelijk, maar we zullen het proberen. We moeten daarbij beseffen dat D66 -in tegenstelling tot de andere drie partijen- zijn hele electoraat iedere keer opnieuw moet veroveren. De kiezers, die vanzelfsprekend op ons stemmen, hebben we nog maar weinig. Maar het aantal burgers dat uitziet naar een ander politiek klimaat, naar een ander politiek gedrag, naar een andere manier van omgaan met macht, dat groeit. Hen moeten we proberen te benaderen en te overtuigen. Op dit moment is er van de drie grote partijen niet één die ook maar de geringste belangstelling heeft voor de vernieuwing, herinrichting en het eigentijds maken van onze democratie. Ook de Partij van de Arbeid niet. Wim Kok wil overal de ramen openzetten en dat is op zichzelf prachtig, maar dat helpt niet tegen het omlaag komen van het plafond.

D66 wil tussen de drie partijen en in dialoog met hen, op alle niveaus en op alle gebieden van beleid, haar inbreng leveren, maar we zullen niet ophouden ze alle drie -over een kam geschoren- aan te klagen op hun gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de huidige politieke cultuur, de structurele veroudering van ons politiek en staatkundig bestel en op hun opportunistische onverschilligheid voor het verbeteren daarvan.

Of dat nu in Den Haag is, of in de Staten of in de Gemeenteraden.

De bel voor de volgende ronde is gegaan.